DOI: 10.19195/2450-274X.2.8

Europejski Fundusz na rzecz Demokracji — założenia, możliwości, wyzwania*

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie uwarunkowań powstania i obecnej formuły działania Funduszu na rzecz Demokracji, w szczególności ukazanie możliwości wsparcia inicjatyw podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w państwach sąsiedztwa. W artykule dokonano analizy wartości dodanej EFD w oparciu o kryterium podmiotowe — kategorię beneficjentów otrzymujących wsparcie, przedmiotowe — typ interwencji/wsparcia oraz funkcjonalne — metody i procedury przekazywania środków. Zawarto także porównanie EFD z dotychczas stosowanymi instrumentami UE w obszarze wsparcia przemian demokratycznych. Końcowa część tekstu zawiera opis wyzwań, którym sprostać musi grupa zarządzająca EFD, by zapewnić temu instrumentowi stabilność i wystarczające wsparcie finansowe.

Słowa kluczowe: relacje zewnętrzne UE, polityka zagraniczna UE, Fundusz na rzecz Demokracji

The European Endowment for Democracy — objectives, possibilities, challenges

Abstract: The aim of the article is to present the conditions of the establishment of the European Endowment for Democracy, in particular, to analyze the potential support of civil society actors' initiatives in the neighbouring countries. The paper analyzes the added value of the EED, based on criteria: the category of beneficiaries, the type of intervention/support, methods and procedures for transferring funds. The final section provides a description of the challenges that the EED will have to face in the future.

Keywords: EU's external relations, EU foreign policy, the European Endowment for Democracy

* Artykuł jest poszerzoną wersją części analizy przygotowanej w ramach projektu badawczego pt. *Unia Europejska wobec procesów transformacyjnych w Egipcie po 2011 roku*, realizowanego na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (NN 2012/05/B/HS5/005).

Wprowadzenie

Europejski Fundusz na rzecz Demokracji (EFD) to inicjatywa, która została wypromowana na scenie europejskiej podczas polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. Wpływ na przyspieszenie prac nad utworzeniem EFD miały wydarzenia 2011 r. związane z arabską wiosną oraz brutalnym stłumieniem przez władze protestów na Białorusi. W drugiej połowie 2011 r. polska prezydencja, zyskując poparcie unijnych władz (Wysokiego Przedstawiciela Catherine Ashton, Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego) oraz pozostałych państw członkowskich UE, zintensyfikowała pracę nad stworzeniem ram prawnych nowej struktury wspierającej przemiany demokratyczne w państwach sąsiedzkich. Ostatecznie Europejski Fundusz na rzecz Demokracji uruchomiono na początku 2013 r. Jego powstanie można postrzegać jako jeden z elementów długotrwałego procesu reformy zewnętrznych instrumentów Unii Europejskiej dotyczących promowania demokracji na świecie. Nowo powstały fundusz w założeniu miał uzupełniać inne formy działań UE pozwalające wpływać na sytuację w jej wschodnim i południowym sąsiedztwie. Jego celem stało się promowanie inicjatyw demokratyzacyjnych wpisanych w ramy budowy społeczeństwa obywatelskiego oraz wsparcie transformacji politycznej poprzez dotowanie osób i podmiotów, które miały utrudniony dostęp lub nie były w gronie potencjalnych beneficjentów środków pochodzących z innych unijnych źródeł.

Szybki dostęp do środków, mniej zbiurokratyzowane procedury, elastyczność mechanizmu aplikowania to atuty nowego instrumentu. Jednakże skala realizowanych projektów jest mała, a możliwość weryfikacji realnego oddziaływania projektów ograniczona. Biorąc pod uwagę pierwsze dwa lata jego funkcjonowania, udzielone w ramach EFD wsparcie w odniesieniu do realnych potrzeb inwestowania w proces przemian w poszczególnych państwach sąsiedztwa ma charakter symboliczny. Co warto podkreślić — Fundusz stopniowo przekształca się w swoje laboratorium innowacji na rzecz przemian w sąsiedztwie. Zaakceptowane projekty z uwagi na specyfikę projektodawców i charakter działań stanowią o nowym podejściu do wsparcia podmiotów działających na rzecz przemian demokratycznych. Rezultaty wspartych projektów mogą być dodatkowym stymulatorem przemian w regionie sąsiedzkim. Mała skala realizowanych projektów stanowi przeszkodę, a jednocześnie pozwala na przetestowanie pewnych rozwiązań. Ta pilotażowa formuła daje szansę na osiągnięcie rezultatów jedynie w długookresowej perspektywie. Celem artykułu jest przedstawienie uwarunkowań powstania i obecnej formuły działania Funduszu na rzecz Demokracji, a przede wszystkim ukazanie możliwości wsparcia inicjatyw podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w państwach sąsiedztwa. W artykule dokonano analizy wartości dodanej EFD w oparciu o kryterium podmiotowe — kategorię beneficjentów otrzymujących wsparcie, przedmiotowe — typ interwencji/wsparcia oraz funkcjonalne — metody i procedury przekazywania środków. Zawarto także porównanie EFD

z dotychczas stosowanymi instrumentami UE w obszarze wsparcia przemian demokratycznych. Końcowa część tekstu zawiera opis wyzwań, którym sprostać musi grupa zarządzająca EFD, by zapewnić temu instrumentowi stabilność i wystarczające wsparcie finansowe. Dobór metod badawczych użytych na rzecz przygotowania tekstu zdeterminowany został przez dominujące w poniższej analizie podejście instytucjonalne.

Uwarunkowania powstania EFD

W pierwszej kolejności powstanie funduszu należy wpisać w proces przekształcania aparatu instytucjonalnego UE zapoczątkowanego po traktacie lizbońskim w kontekście reformy wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. EFD stał się kolejnym narzędziem europejskiej dyplomacji¹. Unia Europejska jako aktor międzynarodowy stopniowo zwiększa swoje aspiracje do pełnienia wielu ról na arenie międzynarodowej, w tym w obszarze promowania takich wartości jak demokracja². Powstanie nowego funduszu oparto na postanowieniach art. 21 TUE, w którym określono unijne zasady wspierane przez UE na świecie, m.in.: demokrację, państwo prawne, powszechność i niepodzielność praw człowieka i podstawowych wolności. W celu realizacji traktatowych założeń potrzebne były efektywne mechanizmy reakcji. Po 2009 r. widoczna jest znacząca dynamika przekształceń dotychczasowych instrumentów realizacji unijnej polityki zagranicznej na arenie międzynarodowej, takich jak Europejski Instrument na rzecz Demokracji i Praw Człowieka, Europejski Instrument Sąsiedztwa, w tym Instrument Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego — CSF i Instrument na rzecz Stabilności. Wymienione instrumenty skupiają się na obszarze ochrony praw podstawowych, ale mają ograniczone oddziaływanie na procesy demokratyzacyjne.

Warto zwrócić uwagę na dwa dodatkowe aspekty. Po pierwsze, rozszerzenie UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej zaowocowało nową równowagą zaangażowania środków UE w budowę dwóch wymiarów sąsiedztwa południowego i wschodniego. Po drugie, wydarzenia 2011 r., czyli wybuch tzw. arabskiej wiosny, protesty na Białorusi i początek destabilizacji na Ukrainie uwidoczniły nieadekwatność narzędzi europejskiej polityki sąsiedztwa realizowanej od 2004 r. Dotychczasowy model pomocy i stosowane zasady okazały się nieskuteczne³. Pod-

¹ M. Ligor, *European Endowment for Democracy — supporting the unsupported*, „Europolity” 2014, t. 8, nr 2.

² Por. m.in. R. Zięba, *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003, s. 263–264; J. Zając, *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2010, s. 227–228.

³ Por. H. Kostanyan, M. Nasieniak, *Moving the EU from a Laggard to a Leader in Democracy Assistance: The Potential Role of the European Endowment for Democracy*, „CEPS policy brief”, 15.06.2012; B. Przybylska-Maszner, *Uwarunkowania reorientacji polityki Unii Europejskiej wobec Afryki Północnej po roku 2011*, „Przegląd Politologiczny” 2014, z. 1, s. 51–66; R. Balfour, *Chan-*

kreślając współodpowiedzialność państw Unii Europejskiej za przemiany w jej sąsiedztwie, UE reorientuje swoją politykę, kreując nową odpowiedź na zmiany w sąsiedztwie. Niewątpliwie wydarzenia z 2011 r. pokazały sprzeczność pomiędzy przyjętą w dokumentach UE retoryką uwzględniającą promowanie demokracji a realną grą o zachowanie własnych interesów poszczególnych państw na arenie międzynarodowej i międzyrządowej na forum UE. Jednym z obszarów wymagających zmiany staje się wymiar instytucjonalny i instrumentarium poszczególnych polityk. Kluczowym punktem zawartym w dokumencie KE „Nowa koncepcja działań w obliczu zmian w sąsiedztwie” było to, że wsparcie UE dla reform politycznych w sąsiedztwie miało do tej pory ograniczone rezultaty. KE zaleciła zwiększenie elastyczności odpowiedniej reakcji na szybki rozwój w niektórych państwach sąsiedztwa⁴.

Pomysł powołania Funduszu został zaprezentowany na forum UE po raz pierwszy przez szefa polskiej dyplomacji Radosława Sikorskiego w styczniu 2011 r. W Polsce odpowiedzialny za kierowanie działaniami na rzecz tej inicjatywy był podsekretarz stanu Krzysztof Stanowski. Inicjatywa wpisała się w ramy działań polskiej prezydencji⁵. Minister przedstawił je jako nowe narzędzie wspierania procesów demokratycznych w państwach autorytarnych oraz w fazie transformacji ustrojowej, które wypełni lukę w dotychczasowym instrumentarium Unii Europejskiej. Od chwili członkostwa Polska, która miała świeże doświadczenie obalenia reżimu komunistycznego, aktywnie włączała się na arenie europejskiej we wszelkie inicjatywy na rzecz przemian demokratycznych. Polskie starania na rzecz reformy unijnych mechanizmów wpisują się w swoisty trend współodpowiedzialności nowo przyjętych do UE państw Europy Środkowo-Wschodniej za procesy demokratyzacyjne na wschodzie i południu Europy⁶. Nie wynika to tylko z potrzeby podziału pracy i zaangażowania poszczególnych państw członkowskich, ale specjalizacji i uznania kwalifikacji do realizacji określonego typu zadań,

ges and Continuities In EU–Mediterranean Relations after the Arab Spring, [w:] *An Arab Spring-board for EU foreign policy?*, red. S. Biscop, R. Balfour, M. Emerson, „Egmont Paper” 54, 01.2012, s. 27–36.

⁴ EC European Commission (2011), Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A new response to a changing Neighbourhood, Brussels. COM(2011)303, 25 May.

⁵ I. Hahn-Fuhr, K.-O. Lang, *Ambitious realism: The Eastern Partnership as a top priority of the Polish EU Presidency*, [w:] *Poland’s EU–Council Presidency under Evaluation: Navigating Europe through Stormy Waters*, red. I.P. Karolewski, T. Mehlhausen, M. Sus, Baden–Baden 2014, s. 67–84; P.M. Kaczyński, *Polish Council Presidency 2011. Ambitions and Limitations*, SIEPS 12.2011.

⁶ T. Freyburg, *Democrats without Democracy? Linkage and Socialization into Democratic Governance in Authoritarian Regimes*, „NCCR Working Paper” 2009, nr 37; F. Schimmelfennig, S. Lavenex, *EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics*, „Journal of European Public Policy” 2009, 16 (6), s. 791–812; J. Leininger, S. Richter, *The European Endowment for Democracy between Wishful Thinking and Reality. Flexible and Unbureaucratic?*, Deutsche Institut für Entwicklungspolitik, 1.11.2012, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480126 (dostęp: 1 września 2014).

wynikającej z doświadczenia procesu transformacji. Warto podkreślić, że powołanie EFD nie jest pierwszą próbą reformy istniejących unijnych instrumentów wsparcia demokracji w państwach trzecich. Z inicjatywą powołania Europejskiej Inicjatywy Partnerstwa na rzecz Demokracji (ang. European Partnership Initiative for Democracy) w 2006 r. podczas swojej prezydencji wystąpili Czesi, poparci przez Szwecję, Holandię, Słowację i Polskę. Ta inicjatywa została ostatecznie zablokowana przez Komisję Europejską, która odmówiła jej wsparcia finansowego. Polacy korzystając z doświadczeń tego okresu, ponowili próbę.

Polska prezydencja, szukając poparcia dla nowej inicjatywy, podjęła działania promocyjne na rzecz stworzenia koalicji wspierających państw i instytucji. Projekt spotkał się z różnym poziomem sceptycyzmu: od głosów neutralnie wstrzymujących po głosy przeciwe. Wątpliwości i spory dotyczące nowego instrumentu dotyczyły mandatu geograficznego, podmiotów wsparcia (wyłączenia partii politycznych, aby nie być poświadczonym o interwencje w sprawy wewnętrzne), modelu operacyjnego, zasad procedury, transparentności, ustalania priorytetów tematycznych. Pierwszymi partnerami przekonanymi do inicjatywy byli Duńczycy, Szwedzi, państwa Grupy Wyszehradzkiej, państwa Europy Środkowo-Wschodniej. Do tej grupy przyłączyły się także państwa Europy Południowej, Hiszpania, a w późniejszym etapie Portugalia. Kilka państw, m.in. Hiszpania i Czechy, choć inicjatywy nie blokowały, ostatecznie nie zadeklarowały kontrybucji finansowej. Niechętnie nastawiona do tej inicjatywy była Francja, a Wielka Brytania przez długi czas zachowywała neutralne stanowisko. Polska w szczególności i intensywny sposób zabiegała o poparcie sceptycznie nastawionej strony niemieckiej. Jednocześnie w tym samym czasie ogromne wsparcie na rzecz promowanej inicjatywy pojawiło się ze strony Parlamentu Europejskiego. Silną, przekonaną do nowej inicjatyw grupę poparcia stanowili niemieccy europarlamentarzyści. Batalia o powstanie nowego instrumentu to klasyczna gra rozmaitych sił międzyrządowych i instytucjonalnych, próba poszukiwania konsensusu na rzecz pogodzenia różnych sposobów widzenia problemu na tle kontekstu historycznego, czyli wydarzeń na Białorusi i wybuchu rewolucji arabskich w Afryce Północnej. Elementem, którego nie można pominąć, jest odczuwalny nacisk ze strony zawiedzionych partnerów w państwach sąsiedztwa.

Powstaniu nowego instrumentu działań zewnętrznych UE towarzyszył silny sprzeciw Komisji Europejskiej, w szczególności osób związanych z DG Europeaid, sceptycznie podchodzącej do tworzenia nowego instrumentu dublującego istniejący mechanizm wsparcia, dodatkowo poza kontrolą instytucjonalną jej przedstawicieli. Dominowało przekonanie, iż należy reformować istniejące unijne instrumenty, a nie tworzyć nowe ryzykowne byty mogące osłabić postrzeganie UE jako partnera w państwach sąsiedztwa. Ostatecznie działania międzyrządowe osłabiły opór KE i 25 maja 2011 r. ideę powołania EFD poparł Przewodniczący Komisji Europejskiej, Jose Manuel Barroso oraz Komisarz ds. Rozszerzenia i Polityki Sąsiedztwa, Stefan Füle.

Propozycja stała się przedmiotem dyskusji na forum grup Rady UE ds. Maghrebu i Maszreku (MAMA) i Europy Wschodniej (COEST). Oficjalne przedstawienie propozycji państwom członkowskim nastąpiło w formie wspólnego listu Wysokiego Przedstawiciela UE Catherine Ashton i Radosława Sikorskiego. W liście wskazano, że międzynarodowy fundusz będzie finansowany ze składek państw członkowskich i pieniędzy UE. Fundusz pozostanie otwarty dla państw EFTA i kandydackich. Będzie działać jako podmiot prawa prywatnego z własnymi regulacjami proceduralnymi ustanowionymi przez niezależne organy. Ustalony mandat geograficzny pokrywał się z państwami europejskiej polityki sąsiedztwa. 15 listopada 2011 r. ESDZ przedstawiła Komitetowi Politycznemu i Bezpieczeństwa ogólne założenia nowej europejskiej inicjatywy. Główne argumenty na rzecz powstania EFD wiązały się z krytyką obecnych instytucji unijnych działających na rzecz przemian demokratycznych w państwach sąsiedztwa. Podkreślano powolne tempo przyznawania środków wsparcia i mało elastyczne procedury postępowania. Przyjęte jako standard biurokratyczne procedury otrzymania dotacji uniemożliwiały szybkie wsparcie podmiotów w państwach objętych nagłymi przewrotami politycznymi. Niestabilna sytuacja w państwach będących potencjalnymi beneficjentami dostępnych środków z EIDHR bardzo często przyczyniła się do wstrzymania już realizowanych działań i projektów, a także uniemożliwiła przyznawanie nowych grantów. Postulowano, iż mniej biurokratyczne procedury EFD pozwolą na krótkookresowe (najczęściej do dwóch lat) wsparcie. Później umocniony projektodawca mógłby starać się o środki z innych źródeł, np. EIDHR.

Ostatecznym wyrazem zgody na przyjęcie nowego instrumentu było uzgodnienie tekstu deklaracji politycznej w sprawie utworzenia EFD w grudniu 2011 r.⁷ W lutym 2012 r. utworzono grupę roboczą, która pod przewodnictwem Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych miała za zadanie przygotować statut nowego podmiotu. Istotnym dokumentem uzupełniającym stało się Zalecenie Parlamentu Europejskiego z dnia 29 marca 2012 r. dla Rady w sprawie warunków ewentualnego utworzenia Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji⁸. W dokumencie Parlamentu Europejskiego wskazano, że „EFD powinna być komplementarna z EIDHR oraz z innymi narzędziami demokratyzacji w ramach zewnętrznych instrumentów finansowych. W sposobie zarządzania i finansowania; podtrzymuje pomysł decentralizacji współprzynależności i współodpowiedzialności za politykę wspierania demokracji Unii Europejskiej poprzez parowanie Unijnych aktorów demokracji z ich homologami w krajach docelowych”. Od początku powstania EFD ważne było, aby wyraźnie rozgraniczyć kompetencje przyszłej EFD w odniesieniu do innych unijnych instrumentów i struktur. Ponadto istotne było okre-

⁷ Council of the European Union (2011) Declaration on the Establishment of a European Endowment for Democracy, 18764/11, Brussels, 20.12.2011.

⁸ European Parliament (2012), Recommendation of 29 March 2012 to the Council on the modalities for the possible establishment of a European Endowment for Democracy (EED), 2011/2245(INI), www.europarl.europa.eu (dostęp: 15 września 2014).

ślenie prawa kontroli państw i instytucji w procesie tworzenia, funkcjonowania i monitorowania działań EFD (m.in. ustalaniu rocznych celów, priorytetów, oczekiwanych rezultatów, podziału geograficznego środków). Według początkowych planów Polski oraz Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych miał on podjąć działalność na początku 2012 r. Jednak prace nad jego wdrażaniem przedłużyły się ze względu na komplikację w określaniu jego struktury i zakresu działań. Pomimo przyjęcia statutu w czerwcu 2012 r. oraz wyboru organów w drugiej połowie 2013 r., początek jego aktywności należy datować na pierwsze miesiące 2014 r.

Należy stwierdzić, iż na powołanie funduszu ogromny wpływ miała debata polizbońska dotycząca kształtu wymiaru zewnętrznych działań Unii Europejskiej. Fundusz jest pochodną międzyrządowej inicjatywy, która została urzeczywistniona w chwili jej inkorporacji w unijny mechanizm, przede wszystkim w aspekcie finansowym. W procesie urzeczywistnienia idei powołania EFD doszło do zderzenia eurokratycznej koncepcji jednolitych ram unijnego wsparcia państw trzecich z próbą swoistego uzupełnienia, co wielu uznało za zawłaszczenie tego obszaru przez nowy mechanizm.

Ramy instytucjonalne EFD

Od początku jego powstania EFD był w swoistej opozycji do istniejących mechanizmów. W efekcie wymagano od niego dużo więcej. Spór o powstanie funduszu ukazał paradoks użycia instytucjonalnych ram UE do definiowania parametrów funkcjonowania podmiotu, który stworzony został z komponentu unijnego i międzyrządowego, zachowującego znamiona autonomii w podejmowanych działaniach⁹. Europejski Fundusz na rzecz Demokracji to niezależny podmiot prawny, który ma służyć wspieraniu procesów demokratyzacyjnych (w tym elementów „głębokiej i trwałej demokracji”) w południowym i wschodnim sąsiedztwie Unii Europejskiej. Szczególny nacisk przy wyborze uzyskujących dofinansowanie projektów kładzie się na następujące obszary wsparcia: wolność wypowiedzi i stowarzyszania się, wolne media, przestrzeganie zasad państwa prawa. Celem funduszu jest wspieranie osób, jak i podmiotów w sferze życia politycznego i społeczeństwa obywatelskiego, dążących do zaprowadzenia takich przemian we wschodnich i południowych państwach sąsiadujących z UE poprzez zapewnienie im dopasowanego wsparcia finansowego w szybki, elastyczny i niezbiurokratyzowany sposób. Jego beneficjentami są podmioty, które działają w duchu pokojowym, wyznają wartości demokratyczne oraz przestrzegają międzynarodowych standardów praw człowieka. Fundusz kieruje środki przede wszystkim do młodych liderów organizacji i grup pozarządowych prowadzących działania prodemokratyczne, niezależnych mediów, dziennikarzy, blogerów oraz instytucji badawczych. Dotyczy to zarówno grup nieformalnych, jak i indywi-

⁹ M. Ligor, *op. cit.*

dualnych aktywistów działających na rzecz praw i wolności obywatelskich. Mają to być jednostki lub podmioty działające na rzecz pluralizmu politycznego oraz przemian demokratycznych. Uwzględnia się grupy nieformalne i mające krótki okres działalności, a tym samym małe doświadczenie pracy w sektorze. W tym przypadku granty są nastawione na wsparcie rozwoju organizacji, a nie konkretnej inicjatywy lub projektu prowadzonego przez daną grupę. Dewizą EFD stało się wsparcie niewspieranych (*support unsupported*) w ujęciu podmiotowym, co oznacza wsparcie tych grup, które mają ograniczone szanse na staranie o środki z innych źródeł, jak i przedmiotowym, a zatem wsparcie tego typu inicjatyw, które nie mieszczą się w ramach innych instrumentów. W założeniu wsparcie ma być najczęściej krótkoterminowe i ma prowadzić do wzmocnienia podmiotu, który w przyszłości mógłby starać się o pozyskanie środków z innych źródeł. Maryia Sadouskaya-Komlach z Europejskiego Radia dla Białorusi, beneficjentka środków EFD, podczas uroczystości z okazji pierwszego roku funkcjonowania funduszu przyrównała go do pogotowia ratunkowego, które jest wzywane w przypadku, gdy służba medyczna zawodzi.

Działania EFD są skierowane głównie, choć nie wyłącznie, do państw objętych Europejską Polityką Sąsiedztwa. Działania projektowe powinny dotyczyć następujących 15 krajów: Algierii, Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Egiptu, Gruzji, Jordanii, Libii, Libanu, Mołdawii, Maroka, terytoriów okupowanych Palestyny, Syrii, Tunezji i Ukrainy. Pod koniec 2014 r. rozszerzono zakres państw o Federację Rosyjską. Stanowiło to przedmiot ożywionej debaty w EFD w kontekście wydarzeń na wschodniej Ukrainie. Rozszerzenie o Federację Rosyjską zakresu terytorialnego oddziaływania funduszu wynikało z polskich starań. Jednocześnie potwierdziło to początkowe założenie, że Fundusz będzie wspierał „sąsiadów sąsiadów” państw polityki sąsiedztwa UE. Fundusz jest instytucją udzielającą grantów na konkretne projekty lub pozwalających na uruchomienie działań (tzw. granty pomostowe). Tworzenie finansowania pomostowego pozwala grupom społecznym umocnić się, zidentyfikować swoje cele, opracować agendę działań, konstruować projekty, które mogą być potem finansowane z innych źródeł. Dotyczy to swoistej konsolidacji aktywności politycznej i społecznej, tworzenia strumienia energii społecznej na rzecz przemian demokratycznych. Jednym z priorytetowych obszarów wsparcia jest demokracja rodząca się w Internecie, mająca trudność w przejściu ze sfery wirtualnej do sfery realnej, gdyż po przemianie jest zawłaszczana przez liderów czy mentorów politycznych.

Wartość dofinansowania została określona na poziomie od 5 tys. do 150 tys. euro (ramy mogą być rozszerzone od 2 tys. do 200 tys. euro). Część środków EFD przeznacza na inicjatywy własne, m.in. organizowanie seminariów oraz wydawanie publikacji. Europejski Fundusz na Rzecz Demokracji przyjmuje wnioski bezterminowo. EFD odróżnia od pozostałych instrumentów brak typowego konkursowego systemu naboru wniosków. W zamian jest otwarty cykl finansowania, który pozwala dofinansować aplikacje, gdy te wpływają. Projektodawcy składają

wnioski drogą elektroniczną poprzez stronę internetową EFD w czterech językach: rosyjskim, arabskim, angielskim i francuskim. Decyzję dotyczącą finansowania podejmuje Komitet Wykonawczy większością 2/3 głosów. Duży nacisk kładzie się na ochronę danych beneficjentów, tak aby nie zostali zidentyfikowani w państwach swoich działań, co mogłoby stanowić dla nich zagrożenie. Ważne w procedurze aplikacyjnej jest zachowanie równowagi między niezbędną gwarancją prawidłowego wykorzystania środków a elastycznością procedur.

Środki, którymi dysponuje EFD, pochodzą z dobrowolnych wpłat państw członkowskich (składek do funduszu) oraz wkładu finansowego Komisji Europejskiej. Środki instytucji UE są przeznaczone na funkcjonowanie struktury EFD (część administracyjna), a wpłaty państw członkowskich stanowią pulę, z której realizowane są projekty (część operacyjna). Możemy mówić o hybrydowej naturze budżetu złożonego z kontrybucji unijnej i międzyrządowej. Największe wsparcie dla EFD przekazują: Polska, Szwecja, Dania (4–5 mln do 2015 r.). Niemcy, Holandia przekazały po 1 mln euro. Słowacja, Węgry, Litwa, Estonia, Belgia i Rumunia wpłaciły mniejsze składki. Prawie wszystkie nowe państwa członkowskie poparły fundusz (poza Litwą). Czesi zadeklarowali małą kontrybucję dopiero w 2014 r. Spoza państw unijnych wsparcie finansowe konkretnych projektów zadeklarowała Szwajcaria (ok. 800 tys. euro). Szacunkowy pierwszy trzyletni budżet EFD (środki do 2015 r.) wynosi 26 mln euro. 20 mln euro pochodzi ze składek członkowskich państw UE i Szwajcarii, a 6 mln euro od Komisji Europejskiej. EFD może również ubiegać się o inne środki z UE oraz innych źródeł, np. fundacji publicznych i prywatnych. Faktyczne poparcie inicjatywy powołania Funduszu wyrażone jest odpowiednią wysokością dobrowolnych wpłat państw członkowskich na jego działalność. Niepewność co do ilości przekazanych środków opóźniła uruchomienie Funduszu, a w przyszłości sprawić może, że nie będzie się dało ustalić średnio i długoterminowej strategii jego działania. Poza Niemcami, duże państwa UE, np. Francja, Wielka Brytania nie zadeklarowały wsparcia finansowego. Tylko 16 (stan na 2015 r.) państw z 28 będących stronami Funduszu finansuje jego działalność operacyjną i są to: Belgia, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Niemcy, Węgry, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Hiszpania (jako jedno z ostatnich państw podjęła decyzję o zaangażowaniu), Holandia, Polska, Rumunia, Słowacja i Szwecja. Dodatkowo decyzję o wsparciu Funduszu podjęła Szwajcaria. Pozostałe 12 państw Unii bardzo trudno nakłonić do realizacji dodatkowych zobowiązań. Wynika to z kilku przyczyn: kryzysu finansowego lub braku interesu w alokacji środków w projekt EFD. Istnieje także przypuszczenie, że duże państwa preferują przekazywanie środków przez krajowe fundacje w ramach narodowych programów¹⁰. Co ważne, niektóre państwa zaznaczają, przekazując środki do Funduszu, na jaki cel, obszar geograficzny chcą je przekazać, co znacząco utrudnia zarządzanie budżetem¹¹.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Eriksson, K. Zetterlund, *Dealing with Change: EU and AU Responses to the Uprisings in Tunisia, Egypt and Libya*, Report for Swedish Ministry of Defence, FOI, 01.2013.

W przyszłości najważniejszym elementem przesądającym o dalszych możliwościach EFD byłoby mocniejsze finansowe osadzenie EFD w strukturach instytucji UE lub podpisanie umowy międzynarodowej wiążącej strony fundacji w zakresie zobowiązania do stałego lub przynajmniej długofalowego finansowania.

Zgodnie ze statutem EFD ma swoją siedzibę w Brukseli, w siedzibie dawnego budynku polskiej ambasady w Królestwie Belgii. Fundusz działa niezależnie jako fundacja prawa prywatnego ustanowiona według prawa belgijskiego. Tym samym jest instytucją autonomiczną i niezależną od UE, zarządzaną przez powołane na trzyletnią kadencję organy statutowe: Radę Zarządzającą/Radę Gubernatorów oraz Komitet Wykonawczy, w którego składzie jest Dyrektor Wykonawczy wspierany przez Sekretariat. EFD posiada ograniczone do minimum struktury zarządzania. W skład Rady Zarządzającej wchodzi przedstawiciele państw członkowskich (po jednym reprezentancie z każdego z państw członkowskich EFD plus Szwajcaria), instytucji unijnych (w tym 9 europarlamentarzystów, po jednym przedstawicielu z KE i z ESDZ) oraz trzech przedstawicieli organizacji społeczeństwa obywatelskiego (Sandra Breka — Bosch Shtiftung w Berlinie, Lisbeth Pilegaard — Danish Centre for Research on Women and Gender, Pavol Demes — German Marshal Fund of The United States). W sumie 43 osoby. Decyzję przyjmuje się w głosowaniu liczbą 2/3 głosów. Przewodniczącym BG został poseł do Parlamentu Europejskiego, Niemiec Elmar Brok. BG jest organem odpowiedzialnym m.in. za strategię EFD, w tym wybór priorytetów tematycznych i geograficznych, budżet oraz decyzje o alokacji środków. Istotna dla prawidłowego funkcjonowania funduszu jest komunikacja między członkami BG oraz spójny przekaz na temat jego istoty na zewnątrz (brak rzetelnej informacji może zniechęcić państwa członkowskie do przekazywania środków). Ważne jest promowanie EFD i przekazanie wiedzy na temat jego charakteru. Rada Gubernatorów jest to konstrukt będący wynikiem konsensusu w procesie powstawania EFD. Co ciekawe trzy osoby, przedstawiciele ngo, uzyskały szczególne znaczenie w procesie decyzyjnym, ponieważ z klucza wchodzi do siedmioosobowego Komitetu Wykonawczego. O ile w RG mają oni 3 głosy, o tyle w Komitecie stanowią już prawie połowę składu. W przyszłości postulowana jest reforma tej Rady tak, by w pełni odpowiadała reprezentacji grup politycznych zgodnie z systemem d'Hondta, przy zapewnieniu przynajmniej jednego miejsca dla przedstawiciela każdej grupy politycznej.

Drugim organem jest siedmioosobowy Komitet Wykonawczy. Jego pierwszym przewodniczącym został niemiecki europoseł, Alexander von Lambsdorff. W składzie Komitetu są trzej przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego z Rady Zarządzającej. Do Komitetu Wykonawczego wybrano także dwóch przedstawicieli państw członkowskich, Hiszpanii i Rumunii. Komitet Wykonawczy, liczący siedmiu członków z Rady Zarządzającej, musi zachować wysoki stopień niezależności w procesie wyboru aplikacji¹². Kluczową osobą jest Dyrektor Wykonawczy,

¹² H. Kostanyan, M. Nasieniak, *op. cit.*

członek Komitetu Wykonawczego, który stoi na czele Sekretariatu i realizuje całą bieżącą obsługę fundacji. Pierwszym dyrektorem wykonawczym EFD został Jerzy Pomianowski, związany z polskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych od 1991 r. To dyplomata z dużym doświadczeniem, zdobytym m.in. w strukturach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Pełnił tam funkcję dyrektora Partnerstwa dla Demokratycznego Rządu i odpowiadał za pomoc administracjom państw zdestabilizowanych skutkami konfliktów zbrojnych lub katastrof naturalnych. W latach 2005–2006 był dyrektorem generalnym Służby Zagranicznej, a potem dyrektorem Departamentu Współpracy Rozwojowej i koordynatorem Polskiej Pomocy Zagranicznej. Dyrektora wybrała Rada Gubernatorów. Jest to kluczowa funkcja, jeśli chodzi o charakter działań i odbiór zewnętrzny fundacji. Dyrektor Wykonawczy w rozumieniu statutu jest nadzorowany przez Komitet Wykonawczy. Dyrektor Wykonawczy zarządza sekretariatem, realizując wytyczne narzucone przez Radę, m.in. zatrudnia personel, sprawuje nadzór nad środkami i procedurami oceny wniosków. Dyrektorowi wykonawczemu podlega Sekretariat, który liczy kilkanaście osób (początkowo 12 — docelowo 20 osób). Te osoby stanowią obsługę administracyjną funduszu i obsługę programową/merytoryczną projektów. Wszystkie stanowiska są rekrutowane w formie otwartych konkursów na wzór instytucji europejskich. Proponowany dwudziestoosobowy zespół sekretariatu EFD jest mały, biorąc pod uwagę, że działający na podobnej zasadzie amerykański NED zatrudnia ok. 150 osób. Z każdym miesiącem, uwzględniając promocję EFD w państwach trzecich, geometrycznie zwiększa się liczba spraw, prośb o wsparcie. Warto podkreślić, że tak mały sekretariat może w przyszłości nie być na tyle wydolny, aby móc rozpatrywać je szybko.

Niewątpliwie stworzenie mechanizmu instytucjonalnego EFD było wypadkową wielu interesów. Jego funkcjonowanie to przede wszystkim obraz realnych możliwości jego inicjatorów. Jak każde nowo powstałe dzieło nie stanowiło ono struktury niewymagającej naniesienia poprawek. Dotyczyło to przede wszystkim procedury decyzyjnej, przepływu informacji, a także kwestii natury administracyjnej. Istotny wpływ na funkcjonowanie tak małej instytucji ma odpowiedni dobór osób do pełnienia obowiązków, gdyż to oni, zwłaszcza w fazie rozruchu, kreują postrzeganie tego podmiotu. Od samego początku tworzenia funduszu elementem determinującym jego rozwój było zabezpieczenie ciągłości linii budżetowej. Pierwszy okres funkcjonowania funduszu dał nadzieję na jego dalszy rozwój pomimo widocznych ilościowych niedoborów kadrowych i komplikacji wynikających z trudnej materii w zakresie przedmiotowym działalności funduszu.

Zastosowanie EFD w państwach sąsiedztwa

Reakcja na utworzenie EFD w państwach trzecich była zróżnicowana. W wielu krajach podkreślano, że EFD jest „kolejnym instrumentem mieszania

się w wewnętrzne sprawy”¹³. Pomimo zapewnień, że UE nie eksportuje demokracji, tylko ją zaszczenia, uruchomienie środków w państwach trzecich jest kwestią wrażliwą i spotyka się z zarzutem o wpływanie na sytuację polityczną¹⁴. W przyjętych w czerwcu 2013 r. przez EFD oświadczeniu podkreślono, iż „EFD wspiera, a nie eksportuje demokrację”¹⁵.

Fundusz rozpoczął swoją pełną działalność w czerwcu 2013 r., a pierwsze aplikacje otrzymały wsparcie we wrześniu tego roku. W 2013 r., po czterech miesiącach działań, EFD otrzymał 520 wniosków. Największa liczba, około 100, pochodziła z Ukrainy i Egiptu. Wsparcie uzyskało 27 projektów, 16 ze wschodniego i 11 z południowego sąsiedztwa. W sumie wartość projektów wynosiła 1,48 mln euro. Do końca czerwca 2014 r. do Fundacji wpłynęło ponad 1 000 wniosków (z Południa ok. 380), z czego wsparcie otrzymało 118 projektów w 15 państwach polityki sąsiedztwa UE, będących w obrębie mandatu geograficznego EFD¹⁶. Większość, ok. 80% aplikacji, pochodziła od zarejestrowanych organizacji. Łączna kwota przekazanych środków to ok. 6 mln euro. Zachowano równowagę między działaniami na Południu, ok. 48% środków i na Wschodzie UE, ok. 52%. Projekty egipskie wsparto kwotą 750 000 euro (największa pula wsparcia z państw Południa). Większość wspartych projektów dotyczyła mediów i szkoleń liderów lokalnych. Biorąc pod uwagę egipskie aplikacje, podobnie jak w przypadku innych państw, w sferze zainteresowania Europejskiego Funduszu na Rzecz Demokracji były przede wszystkim organizacje pozbawione prawa do legalnej rejestracji lub niedawno powstałe. Fundusz wsparł głównie inicjatywy o charakterze oddolnym.

EFD stara się prowadzić działania na rzecz demokracji w złożonych sytuacjach radykalnej zmiany w środowisku niestabilnym politycznie, co jest bardzo ryzykownym przedsięwzięciem, zwłaszcza w egipskich warunkach. Biorąc pod uwagę sytuację, niezwykle trudne staje się prawidłowe zweryfikowanie beneficjentów. Specyfika procedury przyznawania grantu (m.in. tempo przydzielania dotacji, konieczność zachowania anonimowości beneficjentów, ochrona ich danych) może w przyszłości okazać się wadliwa. W przypadku takiego typu wsparcia istnieje zagrożenie wsparcia kontrowersyjnych aktorów pozarządowych¹⁷.

Innym istotnym problemem jest to, że z jednej strony mamy potrzebę rozwijania marki instytucji skutecznie i efektywnie wspierającej demokrację, a do tego potrzebne są sukcesy i widoczność/rozpoznawalność EFD. Z drugiej strony, z każdym udanym projektem EFD przyciąga uwagę i niechęć reżimów rządzących w państwach, w których udziela wsparcia ruchom prodemokratycznym, co

¹³ L. Škoba, *European Endowment for Democracy: hopes and expectations*, EP Library Briefing, 30.04.2013.

¹⁴ J. Dempsey, *Does Europe Need an Endowment for Democracy?*, Carnegie Europe, 14.01.2013.

¹⁵ EED (2013a), *Mission Statement of the European Endowment for Democracy*, www.democracyendowment.eu (dostęp: 15 września 2014).

¹⁶ EED (2013b), *The European Endowment for Democracy 2013 Annual Report*.

¹⁷ R. Youngs, K. Brudzińska, *Democracy: Will It Fly?*, „PISM Policy Paper”, Special Issue, 22.05.2012.

utrudnia działanie, a może nawet tworzyć zagrożenie dla bezpieczeństwa. Trudna sytuacja polityczna w państwach sąsiedztwa w wielu przypadkach komplikuje lub uniemożliwia działalność funduszu. Potencjalni beneficjenci zgodnie z prawem krajów pochodzenia nie mogą korzystać z takiego wsparcia lub są represjonowani wskutek działań współfinansowanych przez fundusz.

W lipcu 2015 r. Parlament Europejski przyjął raport dotyczący EFD¹⁸. Zawarto w nim stwierdzenie, że „pozytywnie przyjmuje wyniki Funduszu w obliczu obecnej, trudnej sytuacji międzynarodowej”. Autorem raportu został polski parlamentarzysta Andrzej Grzyb z EPL. W raporcie, wskazując na efektywność pomocy, podkreślono, że przekazywanie środków odbiorcom następuje bezpośrednio, dzięki uproszczonym procedurom i niskim kosztom administracyjnym.

Sukces Funduszu będzie mierzalny tym, ile osób i grup uzyska stałe, długoterminowe źródło finansowania. W efekcie osiągną one lepsze warunki funkcjonowania, co wzmocni ich w działaniach na rzecz podejmowania inicjatyw w swoich państwach. Nie można zakładać, że poprzez kilka zrealizowanych projektów uda się w sposób radykalny zmienić rzeczywistość polityczną w danym państwie trzecim, ani też rozwiązać problemów. To może nastąpić tylko w długotrwałym procesie transformacji, który tam ma miejsce i jest uwarunkowany w szerszym kontekście. Jednakże każda inicjatywa, nawet mała, wzmacnia ten proces, a EFD należy traktować jako jedno z wielu narzędzi, które odpowiada na potrzebę wprowadzenia w systemach państw wartości demokratycznych.

Zakończenie

Realizując cele badawcze dotyczące przedstawienia uwarunkowań powstania i obecnej formuły działania Funduszu na rzecz Demokracji, należy także zwrócić uwagę na wyzwania związane z jego obecnym i przyszłym funkcjonowaniem. Niewątpliwie Europejski Fundusz na rzecz Demokracji został utworzony, aby zagwarantować dodatkowe, elastyczne, specjalistyczne narzędzie wspierające aktorów politycznych dążących do przemian demokratycznych w państwach niedemokratycznych oraz w państwach w okresie transformacji, w szczególności we wschodnim i południowym sąsiedztwie Unii Europejskiej. Od początku powstania Europejski Fundusz na rzecz Demokracji był w swoistej opozycji do istniejących mechanizmów zewnętrznej reakcji UE. Biorąc pod uwagę ograniczone zasoby w porównaniu z innymi instrumentami, ogromne oczekiwania i pokładane w nim nadzieje, stanowią główne, poważne wyzwanie dla EFD. Julia Leininger

¹⁸ European Parliament (2015), Report on the EU's new approach to human rights and democracy—evaluating the activities of the European Endowment for Democracy (EED) since its Establishment (2014/2231(INI)), Committee on Foreign Affairs, Rapporteur: Andrzej Grzyb, 2.06.2015, A8-0177/2015.

i Solveig Richter podkreślają, że w przypadku EFD należy rozgraniczyć myślenie życzeniowe od rzeczywistości¹⁹.

Europejski Fundusz na rzecz Demokracji jest dualistyczny w swej strukturze, gdyż z jednej strony jest on niezależny od UE, a z drugiej w jego organach statutowych zasiadają przedstawiciele instytucji europejskich. Wartością dodaną EFD ma być jego apolityczność, jednakże unijny charakter udzielanego wsparcia nie pozwala uniknąć oskarżeń, że fundacja realizuje interesy poszczególnych państw członkowskich i angażuje się w obszary zastrzeżone państw trzecich. Dla uniknięcia tego typu zarzutów należałoby zwrócić szczególną uwagę na działania promujące fundusz jako instytucję kierującą się przejrzystymi regułami wyboru projektów i powszechnie akceptowalnymi procedurami funkcjonowania.

Kolejnym wyzwaniem jest zakładana w statucie koordynacja prac nie tylko z instrumentami unijnymi, m.in. Europejskim Instrumentem na rzecz wspierania Demokracji i Praw Człowieka, ale również z organizacjami międzynarodowymi. Przy tak dużej ilości projektów oraz organizacji zaangażowanych we wspieranie demokracji pełna koordynacja ich działań wydaje się mało prawdopodobna.

Przyjęcie statutu oraz wybór władz EFD nie oznaczały końca problemów dotyczących funkcjonowania Funduszu. Chodzi w szczególności o osiągnięcie konsensusu co do konkretnych celów jego działalności oraz sposobu udzielania wsparcia beneficjentom (np. we współpracy z placówkami państw członkowskich, delegaturami UE, fundacjami politycznymi). Należy określić optymalny model funkcjonowania sekretariatu (m.in. pogodzić zakładane niskie koszty operacyjne z optymalną wielkością zespołu) oraz sposób podejmowania decyzji w gronie BG, tak aby Fundusz mógł działać elastycznie i szybko. Gromadząc wszystkie właściwe instytucje UE i przedstawicieli państw członkowskich w strukturach decyzyjnych EFD, można się spodziewać w przyszłości trudności decyzyjnych. Istotne jest wzmocnienie zdolności do monitorowania i ewaluowania efektów projektów.

Stworzenie struktury zarządzania funduszem i mechanizmów wydatkowania środków pozwalających na elastyczne i szybkie reagowanie na potrzeby w państwach trzecich to początek drogi. O sukcesie Funduszu będzie można mówić dopiero wtedy, gdy uzyska on trwałą legitymację w instytucjach unijnych. Główne wyzwania, a jednocześnie zagrożenia dla dalszego efektywnego funkcjonowania EFD, to zabezpieczenie długofalowego finansowania, a także dylemat widoczności EFD i jego efektywności. Problemem staje się również to, że fundacja działa na podstawie prawa belgijskiego, co sprawia, że przychody fundacji są dodatkowo opodatkowane.

EFD to inicjatywa, która wzbogaca unijne instrumenty długofalowego wspierania procesów demokratycznych. EFD pozwala wspomagać bezpośrednio opozycyjne organizacje i indywidualne osoby walczące na rzecz demokracji, uzupełniając dostępne instrumenty o możliwość wspierania niezarejestrowanych,

¹⁹ J. Leininger, S. Richter, *op. cit.*

nieuznawanych, a najczęściej zwalczanych przez reżimy środowisk. EFD potwierdza przechodzenie od współpracy na poziomie „UE–państwo trzecie” do poziomu „UE–społeczeństwo obywatelskie w państwach sąsiedztwa”. Praktyka dwóch lat funkcjonowania funduszu ukazała, że pieniądze w szybki i skoordynowany sposób przekazywać można nawet w najtrudniejszych warunkach niestabilności politycznej. Te dwa lata kończą okres próbny dla EFD. Obfitował on w liczne działania na rzecz stworzenia przyjaznego środowiska wewnątrz Unii poprzez nawiązanie dobrej współpracy z instytucjami UE, jak i rozpoznawalności zewnętrznej drogą budowania sieci kontaktów z organizacjami i liderami społeczeństw obywatelskich w państwach sąsiedztwa. Kolejny okres będzie decydujący, gdyż przesądzi o realnym oddziaływaniu przekazywanych środków w państwach trzecich.

Bibliografia

Monografie i artykuły naukowe

- Balfour, R. (2012), *Changes and Continuities In EU-Mediterranean Relations after the Arab Spring*, [w:] *An Arab Springboard for EU foreign policy?*, red. S. Biscop, R. Balfour, M. Emerson, Egmont Paper 54, Academia Press, January 2012, s. 27–36.
- Dempsey J., *Does Europe Need an Endowment for Democracy?*, Carnegie Europe, 14.01.2013.
- Eriksson M., Zetterlund K., *Dealing with Change: EU and AU Responses to the Uprisings in Tunisia, Egypt and Libya*, Report for Swedish Ministry of Defence, FOI, 01.2013.
- Freyburg T., *Democrats without Democracy? Linkage and Socialization into Democratic Governance in Authoritarian Regimes*, NCCR Working Paper 2009, nr 37.
- Funding the 'scared': European Endowment for Democracy*, Deutsche Welle, <http://www.dw.de/funding-the-scared-european-endowment-for-democracy/a-16630685>.
- Hahn-Fuhr I., Lang K.-O., *Ambitious realism: The Eastern Partnership as a top priority of the Polish EU Presidency*, [w:] *Poland's EU-Council Presidency under Evaluation: Navigating Europe through Stormy Waters*, red. I.P. Karolewski, T. Mehlhausen, M. Sus, Baden-Baden 2014, s. 67–84.
- Kaczyński P.M., *Polish Council Presidency 2011. Ambitions and Limitations*, SIEPS 2011 (grudzień).
- Kostanyan H., Nasieniak M., *Moving the EU from a Laggard to a Leader in Democracy Assistance: The Potential Role of the European Endowment for Democracy*, “CEPS policy brief”, 06.2012.
- Leininger J., Richter S., *The European Endowment for Democracy between Wishful Thinking and Reality. Flexible and Unbureaucratic?*, Deutsche Institut für Entwicklungspolitik, 1.11.2012, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480126.
- Ligor M., *European Endowment for Democracy — supporting the unsupported*, “Europolity” 2014, t. 8, nr 2.
- Odone C., *New Kid on the Block — Can the European Union prove a success at exporting democracy?*, “Foreign Policy”, 11.02.2014, www.foreignpolicy.com.
- Przybylska-Maszner B., *Uwarunkowania reorientacji polityki Unii Europejskiej wobec Afryki Północnej po roku 2011*, „Przegląd Politologiczny” 2014, z. 1, s. 51–66.
- Řiháčková V., *Great Expectations: The launch of the European Endowment for Democracy should mark the beginning of a new era of EU democracy assistance*, PASOS (Policy Association for an Open Society) 2013, <http://pasos.org/wp-content/uploads/2013/03/great-expectations-vera-rihackova1.pdf>.
- Škoba L., *European Endowment for Democracy: hopes and expectations*, EP Library Briefing, 30.04.2013.

- Schimmelfennig F., Lavenex S., *EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics*, „Journal of European Public Policy” 2009, 16 (6), s. 791–812.
- Youngs R., Brudzińska K., *Democracy: Will It Fly?*, „PISM Policy Paper”, Special Issue, 22.05.2012.
- Zając J. (2010), *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Warszawa.
- Zięba R. (2003), *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa.

Dokumenty

- Council of the European Union (2011) Declaration on the Establishment of a European Endowment for Democracy, 18764/11, Brussels, 20 December.
- EED (2012), Statutes: European Endowment for Democracy, www.democracyendowment.eu.
- EED (2013a), Mission Statement of the European Endowment for Democracy, www.democracyendowment.eu.
- EED (2013b), The European Endowment for Democracy 2013 Annual Report.
- European Commission (2011), Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A new response to a changing Neighbourhood, Brussels. COM(2011)303, 25 May.
- European Commission (2012), Commission implementing decision on the Special Measure Support to the European Endowment for Democracy to be financed from the general budget of the European Union, DEVCO (DG International Cooperation and Development), C(2012)8134/F1, 12 November.
- European Parliament (2012), Recommendation of 29 March 2012 to the Council on the modalities for the possible establishment of a European Endowment for Democracy (EED), 2011/2245(INI), www.europarl.europa.eu.
- European Parliament (2015), Report on the EU's new approach to human rights and democracy—evaluating the activities of the European Endowment for Democracy (EED) since its Establishment (2014/2231(INI)), Committee on Foreign Affairs, Rapporteur: Andrzej Grzyb, 2.6.2015, A8-0177/2015.